

van hun redeneerend verstand, hoe staat het er dan mee?

Wel, zegt Calvin, ze hadden zulk een inzicht, zulk een kennis gekregen, dat men die kon vergelijken met de aanschouwing van den Christus¹). Wat Haitjema noemt: bij het kruis van Christus komen, en daar met uw rede verbroken te worden, dat hadden de Galatiërs (behalve dan dat laatste) ondervonden. Ze waren aan den voet van het kruis geweest, ze hadden Christus gekruist voor oogen geschilderd gehad, en — dat was nu allemaal gebeurd, toen ze dogmatische begrippen en een stelsel van gedachten kregen. Want in die vormen werkte de Geest Gods, levend makend en verlichtend²). Maar in die vormen werkte Hij dan toch.

Ja, ja, maar, zoo zal men volhouden: Paulus is toch nog altijd een ander dan anderen. Wat ZIJN onderricht bereikt, mag maar niet op één lijn gesteld worden met wat de anderen leeren aan de christenen. Maar weer is Calvin om dit tegen te spreken. Overal, waar het Evangelie gepredikt wordt, daar wordt men gebracht onder het kruis, daar wordt Christus voor oogen geschilderd³). De leeraren met gewone katheders op normale platte vlakken, zijn als de mond van God⁴).

Ja, maar nu voor het laatst, hoor ik iemand nog zeggen, maar dit bewijst nog niets tegen de stelling, dat de Galatiërs, op de manier van prof. Haitjema, voortdurend bezig behoorden te blijven met „het schetsen van twee gedachte-lijnen, die absoluut aan elkander tegenovergesteld zijn”, die ze vonden in de historie van de ontwikkeling der theologie (er was toen ook al dogmatisch verschil genoeg, en er waren meeningen en stellige contra-meeningen), en dat zij dan tot hun ziel en geest moesten zeggen: ziel, gij hebt vele leermeesters, maar geest, waag het niet tusschen beide partijen absoluut te kiezen; maar ga om beurten beide stroomingen negeeren en affirmeerden.

Maar wie dat beweert, die moest maar eens voor zijn straf de citaten overschrijven van Calvijn's commentaar, waarin hij hoort, hoe Paulus de Galatiërs verwijt, dat ze niet één bepaalde leer affirmeerden en de andere hardnekkig negeerden. Of waarin Paulus volgens Calvijn's exegese zich uitput in vermaningen, om zich te weer te stellen tegen de ketterijen, gelijk die vermaningen gericht worden tot Timotheus en Titus. Ik onderhoud me hier van citaten; want ze zijn voor het grijpen. Tegenover Haitjema's eisch, dat de geloovige denker „aan den inhoud der beide gedachte-lijnen aansluiting” zoeken zal, opdat „door WOORD EN ZIN-SYMBOL (het goed op) IETS van de religieuze waarheid doórlichte”, stelt Calvin Paulus' roepen tot de Galatiërs, dat ze betooverd zijn, de waarheid ongehoorzaam worden, en protesteert hij met heel zijn ziel, elk oogblik, en overal. Hoe waren trouwens zijn ferme (voor ons geslacht veel te scherpe) woorden tegen de ketteren te verstaan, als hij, ook van hun redeneering, het eene uiteinde had moeten vasthouden, om zoo de „via media”, het tusschen hun stelling en zijn eigen tegenstelling gelegen pad der paradoxale waarheid te vinden? Hoe kan men meenen, dat Calvin daarvoor te gebruiken is? En hoe kan men Calvin spannen voor den wagen der paradoxenzoekers, als men hem telkens en telkens weer, men zou haast zeggen, tot vervelens toe, in zijn commentaren en preken hoort wijzen op de bekende plaats uit Deuteronomium, volgens welke het openbaringswoord niet te halen is van overzee, noch los te werken, of te veroveren uit den diepen afgrond, maar nabij is, in den mond en in het hart? Ook ik heb op dien tekst gewezen in mijn „Bij Dichters en Schriftgeleerden” en met verwijzing naar Romeinen 10 er bij gezegd, dat aan deze plaats, dezen „jubel” om de klaarblijkelijkheid door Paulus heel de christologie opgehangen wordt (wat trouwens geheel in de lijn ligt, men denke aan de eenheid tusschen het woord Gods, vleeschgeworden en in de Schrift geopenbaard, maar in beide gevallen de éene zelfde Logos). Prof. Haitjema (zie mijn artikel 1) heeft die bijbelaanwending gelezen met de conclusie, dat het ongelukkige beeldsprak was (althans wat in denzelfden zin gezegd werd). Ik wreek me niet, maar vraag:

wat hij met Calvin doet, die onophoudelijk met dienzelfden tekst argumenteert⁵), en daarbij:

hoe hij toch eigenlijk wel denkt over zijn eigen

beeldsprak, dat n.l. in het kruis van Christus God en de zonde dwars door elkander heen gaan als de beide balken van het kruis⁶).

K. S.

Corrigendum. Verleden week zijn in de fransche en latijnsche citaten enkele foutjes geslopen, die men evenwel spoedig als zoodanig herkent. Moelijkheid geeft evenwel het feit, dat meer dan eens van een n een u gemaakt is; speciaal na de v (het teeken voor u, in vroeger tijd). Zoo is van vn en vne (spreek uit un en une) gemaakt: vn en vne. Men gelieve hiermee te rekenen. K. S.

P.S. Men vestigt in verband met mijn herinnering aan het feit, dat dr. J. G. Ubink indertijd heeft gewezen op de recensie, die Prof. Haitjema's boek (Hoogkerkelijk Protestantisme) in de kerkelijk gereformeerde pers heeft ontvangen, mijn aandacht erop, dat kort na verschijning van het boek Marix in „Gron. Kerkode” er reeds enkele artikelen aan gewijd heeft en zijn bedenkingen er tegen inbracht. Deze beschouwde toen reeds de paradoxenleer van prof. H. allerminst „als een onschuldige liefhebberij”, zooals me uit lezing der artikelen bleek.

K. S.

¹) Art. Paradoxaal, maar niet anti-intellectualistisch. Nieuwe Theol. Studien.

²) Sixième Sermon de Jacob et Esau, Corpus Ref. LXXXVI, 100.

³) Comm. Galaten 3:1. serio, aperte, familiariter, efficaciter edocui....

⁴) II. Eam igitur habere veritatem, quae ad aspectum conferri possit.... Retineamus ergo sensum illum, non aliter Pauli doctrina edocui huius de Christo ne si fuisse illis ostensa in tabula immo inter ipsos crucifixus.

⁵) II. Tota representatio, nulla eloquentia, nullis rhetoricis coloribus fieri potest, nisi ad illa spiritalia efficaciter, de qua dictum fuit in utraque ad corinthios.

⁶) Sermon sur Gal. 3:1. Mais S. Paul, a-t-il ici parlé de pour trois ou quatre? C'est en commun et sans exception à tous chrétiens, à grands et à petits qu'il dit que quand l'Evangile est prêché voilà Jésus Christ qui est peint au vit, et que nous le devons contempler, non point de nos yeux corporels, mais des yeux spirituels de la foi.

⁷) Sermon XVIII sur Dt. 18:9-15, 27 Nov. 1555: II (d.w.z. God) a voulu, qu'il y ait des docteurs qui journellement parlent en son nom, et qu'ils soyent (bref) comme sa bouche. Deze menschen zijn pour exposer la doctrine, et pour la maintenir, qu'on s'en tienne comme les gardiens; ainsi qu'elle ne perisse pas, qu'elle ne soit point envenimée, et qu'auant on ne la corrompe point par fausses interpretations.... Nous avons desia dit qu'il n'est point question d'un: mais qu'il est question de plusieurs, et d'un ordre continu.

Zie ook: Comm. op 1 Joh. 4:1. Nam Deus semper verbum suum ex hominibus ore suo sicut excipit voluit, quoniam si palam (dit moet prof. H. nu niet weer door „oogen-schijnlijk” vertalen, want dan het ik het citaat kwijt ipso a coelo apparuisse).

⁸) Zie op Dent.; zie ook sermone op Gal. 2:20, 21 en op Gal. 3:1 en Inst. 1, 74. II faut contenter de cela, zegt Calvin. Maar Haitjema zegt: ongelukkige beeldsprak en rationalistische geestesgesteldheid....

⁹) Aangehaald artikel.

UIT DE SCHRIFT.

Niet kunnen zondigen.

... en hij kan niet zondigen, want hij is uit God geboren. 1 Joh. 3:9b.

„Hij kan niet zondigen”: — hoe is het mogelijk dit te zeggen van een mensch hier op aarde? Wij hooren de beste kinderen Gods klagen over hunne zonden en het aanklevend bederf; klagen, niet over de zonden slechts die zij gedaan hebben, maar die zij dóen, dagelijks doen.

De christen worstelt tegen de zonde, en toch dóet hij haar; ja, het schijnt soms of hij die zonde niet ontkomen kan, of hij haar moet bedrijven.

En Jezus leert hem dan ook dagelijks roepen: „Vergeef ons onze schulden!”.... Hoe zou dit woord dan waar zijn: „Hij kan niet zondigen”.

Mijn lezer, de Schrift zegt het.

Diezelfde Schrift, die aan de eene zijde zoo trouw en eerlijk is om al het donker van 's menschen zondig bestaan op het zwartst te doen zien, en die niet aarzelt den mensch aan te wijzen als vleeschelijk verkocht onder de zonde, — diezelfde Schrift jubelt tegen de heerschappij der zonde en des Satans de goddelijke macht der genade uit, die diep-inwerkende en dórgaande kracht des Heiligen Geestes, door van den verlostten zondaar te getuigen, niet slechts dat hij niet zondigt, maar zelfs dat hij niet zondigen kan.

En gij, die deze Schrift in het eerste geloof, en met schaamte en schuldbesef uw hoofd buigt onder haar waarheid, — gij doet wel haar ook in dat andere uw vertrouwen te schenken, en, schoon uwe ziele diep ademen moet om het te gelooven, het uit den mond des Heeren aan te nemen, dat, wie zich in Christus aan Gods genade overgaf, niet meer zondigen kan.

En gij móógt het aannemen.

Immers neemt ge daarin de grootheid van Christus aan boven die van Adam, de heerlijkheid van het herwonnen Paradijs boven dat, 'twelk verloren ging.

Niet kunnen zondigen, — 'twas de gave nog

niet die ons eerste bondshoofd bezat, de schoonheid nog niet van het verleden Paradijs. Adam kon nog zondigen. Wel zou het zijne heerlijkheid worden, en in hem de heerlijkheid van het menschelijk geslacht — op te klimmen tot het niet kunnen zondigen. Maar zijn val heeft het omgekeerde van dat ideaal gebracht; hij heeft den mensch gestort in de onmogelijkheid van niet te zondigen; nu ligt die mensch in het schrikkelijk tegendeel van zijne toekomstige heerlijkheid: — niet zondigen kan hij niet.

Zie nu echter de macht der genade onzes Heeren Jezus Christus.

Hij ontsluit door Zijn bloed en Geest een nieuw Paradijs. En in dat Paradijs is geene mogelijkheid meer van zondigen. Op de nieuwe aarde en in den nieuwen hemel zal eenmaal het zalig voorrecht der verlostten zijn, dat zij niet meer kunnen zondigen.

Dat is de grootheid van Christus boven die van Adam, de rijkdom van het genadeverbond boven het werkverbond. Christus geeft den Zijnen geen verliesbaar goed. Gelijk de heilige engelen zijn vastgezet in hun staat, zoo zal in den hemel voor Gods kinderen de mogelijkheid van te zondigen zijn weggenomen. Eeuwiglijk zullen de verlostten niet kunnen zondigen.

En van dat hemellevén liggen nu de wortelen reeds in deze aardsche bedeeeling.

Wat eenmaal in volle gestalte bloeien zal, heeft nu reeds zijn aanvang.

De volkomen man in Christus schuilt reeds in den pas herboren zondaar.

Daarom staat er, dat wie uit God geboren is, niet zondigen kan. In elk kind Gods, hoe klein ook, zit reeds dat beginsel van het niet kunnen zondigen. Het hemellevén is reeds bij aanvang aanwezig. Er is in het hart van elken Christen eene kiem, een wortel, waarin de genade reeds volkomen overwinning heeft behaald op de zonde; zóó volkomen, dat de zonde daar geheel uitgezuiverd en verbannen is, en er in eeuwigheid niet meer komen kan.

Die wortel kan niet meer zondigen; uit die kiem nimmer eenige ongerechtigheid meer voortkomen. Gods zaad, dat is het beginsel der wedergeboorte in den geloovige, is volkomen en voor eeuwig afgescheiden van de oude, booze natuur.

O, het is bijna niet te gelooven. Want juist degenen in wie dat hemelsch beginsel werd ingeplant, bevinden nog zoozeer de macht van het aardsche in zich.

Zóó gaat de nieuwe aard in dit leven nog schuil, zóó is het wedergeboren leven nog omhangen met hetgeen uit de oude zondige natuur voortkomt, dat de allerheiligsten moeten uitroepen: „Ik ellendig mensch! wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods?”

En niettemin is het waar. Ja, juist uit die klacht blijkt, dat degenen die aldus klagen kunnen, naar hun innerlijkst wezen, naar hun vernieuwden aard aller zonden vijand geworden zijn, en dat het hemellevén daarbinnen bij hen reeds aanving.

En zij kunnen het ook wel bemerken.

Want hoe diep dat beginsel des nieuwen levens ook moge wegschillen, hoe ver onder het aardsche het moge bedolven zijn, — het zal naar boven trekken, het zal het licht zoeken, het zal willen opwassen tot volkomenheid.

Al Gods kinderen, hoe zwak ook van moed en hoe klein van krachten, hebben een heimwee, een zieleverlangen om geheel van de zonden af te mogen zijn, en niet meer te kunnen zondigen.

En wanneer dat ideaal van het hemellevén hun voorgesteld wordt, dan zullen zij het, bij al hun klacht en bestrijding, belijden: „Daar strekt zich al mijn lust en liefde heen!”

Nu, — dat zij het dan geloóven, gelooven dat het eenwig Paradijsleven reeds in hen aanving, dat er reeds ééne plaats in hun hart is waar zij niet meer kunnen zondigen, dat het Koninkrijk Gods reeds in beginsel bij hen zegenwerd.

En dat zij getrouwd zijn, al wandelen zij in het midden der benauwdheid. Het doet er niet toe, hoe weinig naar hun eigen schatting van het zaad God reeds uitgebot is. Wij kunnen den stand van het geestelijk leven zoo moeilijk beoordeelen, zoolvel hij onszelfen als bij anderen. Doch dat behoeft ook niet. Als wij maar weten mogen, dat de Heere Zijne wederbarende genade aan ons verheerlijkt heeft, dan zullen wij niet beschaamd uitkomen.

Want Hij is zoo getrouw als sterk.

Hij zal het voor ons voleinden. Zijne goeder tierendheid is in eeuwigheid. En Hij laat niet varen de werken zijner handen.

U.

v. A.

KERKELIJK LEVEN.

Enige bezwaren tegen professor Visschers „Paradijsprobleem”.

VII.

Oostersch en Westersch bewustzijn.

Nog op een andere manier poogt prof. Visscher zijn afwijkend gevoelen omtrent het „spreken” des paradijslang te dekken.

Hij beroept zich n.l. op het groote verschil tus-

schen het

Zoo schijn kunnen oefende W maken, hoe ders geïnst kunnen sma maar dit aan het bloenen die er a dit wel

Op blz

cultuur op onder ons geen rech komt, zo Beter is heperktl Westers- acte wel geweldigen werd Sp our der Ra resten v en geur, v plaats geve Maar diere gelwijfeld heel ander zelfs nie geldt ook W. Wij kun derrechtu niet omdat onzondige mum der Westers- stract den het niet m in te denk Nog mee Maar de meening v Men ziet de Schrift Niet alle omdat wij Maar het dat wij W Och, kon worden.

Dan zou

heden ople

Gelukkige

Hij schijn

hebben ku

Hij lijkt

een Ooster

En nu w

ons Wester

Hij spre

Aan zijn

radjsslang

En het b

Het was

Waren w

het wel be

Dan zouc

dag gebeur

Dan zouc

die thans

zijn, dat w

samenprek

Van onze

Van hun

Jammer,

Groningen

digden zijn

Hoe zom

helpen.

Thans e

Visscher h

Maur....

meerden b

Zulke W

In trouw

den Wester

Visscher ei

Wij denk

schil tussc

den Weste

Met opzi

Want he

leen het

Het wort

En wat

peering va

en daarteg

„konkrete”

Prof. Vis

formuleert.

En daan

Visschers

Doch wij

seeren.

„Abstrak

alle Wester

van Amste

de schoon-
tradijs Adam
e heerlijkheid
van het men-
tot het niet
st het onge-
ij heeft den
l van niet te
t schrikkelijk
erlijkheid;

onzes Heeren

est een nieuw
mogelijkheid
aarde en in
et zalig voor-
meer kunnen

is boven die
leverbond ho-
ft den Zijnen
eilige engelen
in den hemel
van te zon-
zullen de ver-

de wortelen

zien zal, heeft

huilt reeds in

d geboren is,
ds, hoe klein
niet kunnen
bij aanvang
iken Christen
genade reeds
op de zonde;
geheel uitga-
suwigheid niet

uit die kiem
r voorkomen,
wedergeboorte
voor eeuwig
natuur.

Want juist
niet werd in-
nacht van het

lit leven nog
ven nog om-
indige natuur
noeten uitroe-
mij verlossen

uit die klacht
kunnen, naar
nieuwden aard
dat het hemel-
ing.

ten.
leunen "levens
der het aard-
het zal naar
eken, het zal

van moed en
heimwee, een
zonden af te
ien zondigen,
emelieven laat
et, bij al hun
ar strekt zich

gelooven dat
hen aanving,
hart is waar
t het Konink-
zegevierde.

len zij in het
t er niet (oe,
g van het zaad
en den stand
k beoordeelen,
ren. Doch dat
en mogen, dat
e aan ons ver-
beschaamd uit-

erk.

Zijne goeder

laat niet varen

v. A.

N.

Paradijsprobleem.

ersch bewustzijn.

prof. Visscher
„spreken” der

te verschil tus-

schen het Oostersche en het Westersche bewustzijn.
Zoo schrijft hij op blz. 90 van zijn boek: „En
na kunnen wij in abstracte denkwerkzaamheid ge-
oefende Westerlingen ons er geene voorstelling van
maken, hoe menschen, wier bewustzijn geheel an-
ders geïnstrumenteerd is dan het onze, met dieren
kunnen samenspreken, omdat wij dit niet kunnen,
maar dit onvermogen doet niet te kort aan het feit, dat er ook heden nog mil-
lioenen menschen op de aarde leven,
die er absoluut zeker van zijn, dat zij
dit wel kunnen”.

Op blz. 92: „In andere volkeren, onder andere
cultuur openbaren zich psychische krachten, die
onder ons weggekijnd schijnen en wij hebben
geen recht om hetgeen ons onbegrijpelijk voor-
komt, zonder meer als een fabel te brandmerken.
Beter is ons bewust te worden van de
beperktheid en de armoede, waarin de
Westersche menscheit met haar ex-
acte weten, ondanks of misschien wel door haar
geweldigen technischen rijkdom gedompeld
werd. Spengler omschreef deze aldus: „Uns ist
nur der Raum des Auges geblieben”. De schrale
resten van andere zinnen-werelden, van klank
en geur, warmte en koude, hebben daarin een
plaats gevonden als eigenschappen en werkingen.
Maar dieren en primitieve menschen hebben on-
getwijfeld nog andere gewaarwordingen van ge-
heel anderen aard, die wij voor een deel
zelfs niet meer benaderen kunnen. Dit
geldt ook onze verhouding tot de wereld der dieren”.

Wij kunnen ons van den mensch in den staat
der rechtvaardigheid geen goede voorstelling maken, vooral
niet omdat wij Westerlingen zijn. „Hij (n.l. de
onzondige mensch) werd voor sommigen het sum-
mum der menscheit, volkomenheid van den
Westerschen Christen”. „Voor ons ab-
stract denkende Westersche zondaren is
het niet mogelijk ons in een dergelijken toestand
in te denken” (blz. 37).

Nog meer citaten zouden wij kunnen geven.
Maar deze zijn dunkt ons voldoende om de
meening van prof. Visscher te leeren kennen.

Men ziet hieruit, dat wij bij het onderzoek van
de Schrift dubbel te beklagen zijn.

Niet alleen verstaan wij de Schrift niet recht,
omdat wij zondaren zijn.

Maar het staat ons bovendien nog in den weg,
dat wij Westersche zondaren zijn.

Och, konden we maar Oostersche zondaren
worden.

Dan zou de Schrift ons niet zooveel moeilij-
keden opleveren als nu.

Gelukkige prof. Visscher!

Hij schijnt zich van het Westersche denken te
hebben kunnen ontliden.

Hij lijkt er in geslaagd de ontstane leegte met
een Oostersch denkapparaat te vullen.

En nu weet hij precies te vertellen, waaraan het
ons Westerlingen mangelt.

Hij spreekt woorden van Oostersche wijsheid.
Aan zijn voeten gezeten leeren we, hoe de Pa-
radijslang spreken kon.

En het blijkt, dat dit niets bijzonders is geweest.
Het was alles doodgewoon.

Waren we maar Oosterlingen, dan zouden wij
het wel begrijpen.

Dan zouden we gewaarworden, dat het nog elken
dag gebeurt.

Dan zouden wij evenals die miljoenen menschen,
die thans op aarde leven, er absoluut zeker van
zijn, dat wij ook nu nog met de dieren kunnen
samenspreken.

Van onzen kant hoorbaar.
Van hun kant onhoorbaar.

Jammer, dat er op de Synode van Assen en
Groningen geen Oostersche en primitieve afgevaar-
digden zijn geweest.

Hoe zouden ze ons uit den droom hebben ge-
holpen.

Thans echter neemt na deze Synodes prof.
Visscher hun plaats in.

Maar... hij wordt op dit punt door Gerefor-
meerden bestreden.

Zulke Westerlingen ook!

In trouwe: indien het Oostersch bewustzijn voor
den Westerling zoo ontoegankelijk is, hoe weet prof.
Visscher er dan zooveel van af?

Wij denken er natuurlijk niet aan om het ver-
schil tusschen de „ziel” van den Oosterling en
den Westerling weg te redeneeren.

Met opzet spreken wij zelfs van de „ziel”.

Want het onderscheid raakt waarlijk niet al-
leen het „bewustzijn” en het „weten”.

Het wortelt veel dieper.

En wat het denken betreft dunkt ons de ty-
pering van het Westersche denken als „abstract”

en daartegenover van het Oostersche denken als
„konkreet” in het geheel niet juist.

Prof. Visscher is niet de eenige, die het zoo
formuleert.

En daarom willen we hier niet speciaal in prof.
Visschers kerfstok een keep geven.

Doch wij mogen het ook niet geheel laten pas-
seeren.

„Abstract denken” is niet een eigenschap van
alle Westerlingen. Een wandeling door de straten
van Amsterdam kan van dien waan genezen. De

gedachten, welke men daar hoort uitspreken zijn
„konkreet” genoeg. Soms al te konkreet.

En aan den anderen kant wordt in het bespie-
gelende denken van den Oosterling het kon-
krete maar al te zeer gemist.

Aan een juiste karakterisering van het verschil
tusschen de ziel van den Oosterling en den Wes-
terling hebben zich reeds velen gewaagd. Maar
telkens bleek, dat dit allesbehalve een gemakkelijk
werk is. En zonder hierover nu een wetenschap-
pelijke verhandeling te schrijven, kan dit wel wor-
den gekonstateerd, dat deze kwestie veel inge-
wikkelder is, dan prof. Visscher het doet voor-
komen.

Tech — en dit mag niet worden vergeten —
kan dit verschil kunstmatig worden vergroot.

Hiermee wezen wij een van de fouten der Wes-
tersche wetenschap aan.

Het geveulgele woord van Rudyard Kipling:
„East is East and West is West and never the
twain shall meet”, d.w.z. „Oost is Oost en West
is West en nooit zullen beide elkander ontmoeten”,
is wel eens teveel van haar dichtelijke kracht be-
roofd en als nuchter proza opgevat.

En in onzen tijd is het mode om aan den Oos-
terling den voorrang toe te kennen boven den
Westerling, wanneer het gaat om het inzicht in
de wereld.

Aan deze mode brengt prof. Visscher ook zijn
offers.

Zijn heele betoog is er op gebouwd, dat de Oos-
terling toch zooveel op den Westerling voor heeft.

De Westersche menscheit is volgens hem on-
danks haar technischen rijkdom ten slotte toch
gedompeld in beperktheid en armoede.

En zoo wordt Oost en West steeds verder van
elkander vervreemd.

Zeker, Oosterling en Westerling vertoonen beide
een eigen type, hoewel daartusschen tal van over-
gangsvormen liggen.

Maar... ze zijn toch uit éénen bloede.

Het gaat niet aan de ontanding van den oors-
pronkelijken mensch alleen bij den Westerling te
zoeken.

Zoowel Oosterling als Westerling hebben hun
eenzijdigheden.

Deze eenzijdigheden werden echter bij den
mensch in den staat der rechtvaardigheid niet gevonden.

Want al lag het Paradijs in het Oosten, de bodem
bepaalt ten diepste de menscheit, zielkonstruk-
tie niet.

De mensch in den hof van Eden was nog niet
volkomen. Het is eigenlijk onnoodig, dat prof.
Visscher daarop zoo sterken nadruk legt. Door de
beste theologen van alle tijden is dat reeds uit-
gesproken. En wij kunnen ons niet voorstellen,
dat er op het oogenblik één Gereformeerde anders
over denkt.

Doch wel was de Paradijsmensch onzondig en
alzo vrij van eenzijdigheden.

Wanneer dan ook prof. Visscher het gedurig doet
voorkomen, dat de Oosterling met zijn eenzijdig-
heid dicht bij den Paradijsmensch staat dan de
Westerling, moeten wij dit afwijzen.

Gelijk de verdeeldheid naar de talen eerst later
is ontstaan, zoo behoort ook te worden aange-
nomen, dat de divergenties in den menscheit
geest later zijn geboren.

Daarenboven — door hun eenzijdigheden vullen
Oosterling en Westerling elkander ook aan en zijn
zij bij machte, althans ten deels, hun gedachten-
wereld voor elkander te ontsluiten.

Gedurende de laatste jaren hebben verschillen-
de Oosterlingen ons land een bezoek gebracht:
Babindranath Tagore, Sadhu Soendar Singh, Krish-
namurti enz. Hebben deze werkelijk voor onze
Westersche ooren orakeltaal gesproken? Of voel-
den velen zich niet juist gediïllusioneerd, omdat
zij er niet bepaald „nieuws” in vonden, omdat
er zoo niets geheimzinnigs — afgedacht van de
kleding — aan hen was?

Och, dat verschil tusschen Oostersche en Wes-
tersche bewustzijn is vaak versmeden tot een stok-
paardje om er den bodem van vreemde theorieën
mee te bereiden.

De Oosterling drukt zich vaak geheel anders
uit dan de Westerling.

Toegegeven.

Maar is er desniettemin ook niet een groote
overeenkomst tusschen Oostersche en Westersche
poëzie?

En wat de beschrijving van geschiedenis aangaat,
kan men daarin waarlijk contrast ontdekken bij
den Oosterling en den Westerling?

Men heeft er zich op gespitst om dat te vinden.

Men wilde per se voorbeelden aandragen, dat
de Oosterling op een geheel andere wijze ge-
schiedenis beschreef dan de Westerling.

En wat was het resultaat?

Dat de opgedolven inscripties, waarop gebeur-
tenissen zijn gekrast, na ontcijfering ongeveer
soortgelijke uitdrukkingen te lezen gaven, welke
wij nu nog gebruiken.

Het aanmerkelijkste verschil werd gevonden in
de wijze, waarop genealogiën (geslachtsregisters)
zijn samengesteld.

Overigens vertoont de Oostersche geschiedbe-
schrijving met de onze een sprekende overeen-
komst.

Ook uit dat oogpunt bezien, bestaat er voor
prof. Visscher geen enkele reden om met het Pa-
radijsverhaal zoo geheimzinnig Oostersche om te
springen.

Indien hij onverhoopt mocht meenen, daartoe
gerechtigd te zijn, welnu, hij legde dan eens een
historisch document van Oostersche geschiedbe-
schrijving over, waaruit de tegenstelling met de
onze klaar aan het licht treedt.

Hij stoppe ons geen epos in de hand, hij kome
niet aandragen met mythologieën, maar met een
zuiver historische oorkonde.

Dat nu kan hij niet.

Maar daarmee is zijn voortborduren op zijn
eigenaardig Oostersche stramien dan ook geoordeeld.

Hierbij komt nog iets.

Al is de Heilige Schrift voor een deel op Oos-
terschen bodem ontstaan, zij is toch bestemd voor
de kerk aller eeuwen, ook voor de kerk in Wes-
tersche landen.

Ja, dit is het schoone, dat terwijl het Oude
Testament een Oostersche stempel draagt, het Nieu-
we Testament daarentegen in de taal van het
Westen is geschreven en grotendeels zijn eerste
lezers in het Westen vond.

Rome, Korinthe, Filippi, Thessalonika, waaraan
Paulus zijn brieven zond, het waren alle Wes-
tersche kerken. Van het Grieksche volk hebben wij
zelfs ons „abstract” denken geleerd.

In het Nieuwe Testament nu wordt menigmaal
aan de historie van het Oude Testament herinnerd.

Merkt men daarin nu ook maar iets wat op
een verschil in geschiedbeschrijving van de beide
Testamenten wijst?

Werd in het Nieuwe Testament ook maar eenig
spoor aangetroffen, dat naar een Westersche trans-
positie van de „Oostersche” samenspraak-gedachte
tusschen mensch en dier zweemt, gelijk prof. Vis-
scher die verzon?

Nee, het moet de aandacht trekken, dat de
voorstellingen en gedachten der Schrift zoo ver-
staanbaar zijn voor menschen uit alle geslachten,
natiën en tongen.

Dat geeft aan de Schrift haar universele be-
teekenis.

Dat toont het auteurschap van één en denzelfden
Heiligen Geest.

Wanneer Oosterling en Westerling over de Schrift
zitten gebogen, ontmoet Oost en West elkander.

Zij hebben geen moeite elkander te begrijpen.

Want voor beider zielsog rijst daaruit op de
éene gestalte van den Christus. Dien zij tezamen
als hun Verlosser eeren.

Verbetering. Het vorig nummer laat ons
zeggen: „Ik weet niet of prof. Visscher, toen hij
nog predikant was in een plattelandsgemeente,
wel eens als hij huisbezoek deed door een zijner
gemeentelieden rondgereden heeft”. Nu, ik weet
wel, dat hij zoo iets bloedigs nooit heeft gedaan.
„Heeft” moet hier natuurlijk zijn „is”.

— Het rapport over het „Vrije Kerklied”. I.

Naar aanleiding van de gezangen-kwestie in
Amerika gaven we kort geleden den raad het rap-
port over gelijke kwestie ten onzent af te wachten.

Inzake de korrespondentie met de Buitenlandsche
Kerken had de Synode immers besloten rapporten
over dergelijke aangelegenheden aan kerken in het
buitenland, waarmee wij korrespondentie onder-
houden, toe te zenden?

Wij konden op grond van de beslissingen der
Synode in uitzicht stellen, dat men het binnen
twee jaar ontvangen zou.

En ziet... het staat thans reeds in de Acta
opgenomen.

Men zal zich allicht daarover verwonderen.

Hoe zit dat in elkaar, zal men vragen.

Ik geloof, dat dit rapport per vergissing in de
Acta is terechtgekomen en op het oogenblik nog
niet voor publikatie was bestemd.

In het rapport zelf staat, dat de Deputaten met
hun arbeid bijna gereed zijn. Er wordt dan op
gewezen, dat de konklusies nog ontbreken. Maar
ik meen te weten, dat aan het heele rapport nog
de laatste hand moest worden gelegd.

Er moet hier een misverstand in het spel zijn.

Maar geen afschuwelijk misverstand.

Ook geen betreurenswaardig misverstand.

Tot op zekere hoogte zelfs een heuglijk misver-
stand.

Want nu kan men zien, hoe seksu Deputaten
werken.

Het rapport maakt nu reeds den indruk „af”
te zijn.

En al zullen er mogelijk nog wel korrekties in
worden aangebracht, de groote lijnen zullen wel
geen verandering ondergaan.

Waar wij hier met een gewichtige kwestie te
doen hebben en de overgrote meerderheid onzer
lezers de Acta wel niet bezitten, meenen wij velen
een dienst te doen het rapport hier in gedeelten
af te drukken.

Eerst komt er een historisch overzicht van het
vraagstuk in voor.

Dit begint met te onderzoeken, hoe het in de
oude christelijke kerk was gesteld.

En dan gaat daarbij weer de Oostersche kerk
voorop.

A. De oude Christelijke kerk.

De vraag, hoe in de oudste Christelijke kerk het gezang in den eredienst was ingericht en welke liederen werden gezongen, is bij gebrek aan de noodige beschikkingen niet zoo gemakkelijk te beantwoorden. De oudste berichten aangaande den eredienst der Christenen, die we vinden in de 2. en 3. eeuw der Tweede Apostelen (einde der 1ste eeuw en bij Justinus Martyr in zijn eerste Apologie (cap. 65-67), geschreven omstreeks 150, zeggen over den gemeentezang. Natuurlijk mag hieruit niet worden afgeleid, dat in de samenkomsten der Christenen niet gezongen werd, want op een andere plaats (cap. 13) spreekt Justinus Martyr van de lofzangen, die de gemeente tot God opzong, maar welke lofzangen dit waren, zegt hij niet. Intusschen bestaat er geen twijfel over, dat de Christenen in navolging van hetgeen ook in de synagogalen eredienst gebruikelijk was, de psalmen hebben gezongen en het psalmgezag, zoowel in de Oostersche als in de Westersche kerk een vast bestanddeel uitmaakte van den eredienst. In de Constituties Apostolicas, die een der oudste liturgien der kerk bevat, wordt dit psalmgezag uitdrukkelijk voorgeschreven; het compendie getuigenis van de kerkvaders Tertullianus, Athanasius, Basilus, Chrysostomus, Hieronymus, en Augustinus (en Augustinus kon daarom terecht zeggen (Confessiones IX, 4, dat „de psalmen over 't geheel versdromd werden gezongen"). Dit feit wordt dan ook door allen erkend. Daarentegen bestaat er geen zekerheid, of in de oudste Christelijke kerk naast de psalmen ook Christelijke liederen zijn gezongen; de meeningen daarover zijn verdeeld. Zij, die meenen van wel, beroepen zich gewoonlijk op de volgende getuigenissen. In de eerste plaats op het Nieuwe Testament, met name op de bekende uitspraken van den apostel Paulus in Efeze 5:19 en Colosse 3:16 in verband met 1 Cor. 14:26, terwijl men voorts meent in plaatsen als Efeze 5:14, 1 Tim. 1:8, 1 Tim. 3:16, 1 Tim. 4:5, 1 Tim. 4:11-18; Titus 2:1-7; Jac. 1:17; Openb. 4:8; 5:9 etc. aandalingen uit zulke Christelijke hymnen te hebben, die destijds reeds bij de Christelijke gemeente in gebruik waren. In hoeverre dit beroep op het Nieuwe Testament juist is, zal later worden besproken. In de tweede plaats beroept men zich op het getuigenis van twee heidensche schrijvers, n.l. Plinius, den stadhouder van Bithynië en naar ten overichte op Lucianus van Samosata. Plinius, die omstreeks 112 aan den keizer Trajanus een bericht zond over de Christenen, verhaalt, hoe zij gewoon waren op een vastgesteld dag voor het aanblijven van het licht samen te komen, en dan secum invicem carmen dicere Christo, quasi Deo, wat men dan verhaalt door een lied te zingen ter ere van Christus als God. Een onbekend schrijver zegt in zijn ten overichte aan Lucianus Samosata meegeschreven geschrift: Philopatri, in de samenkomsten der Christenen een geheel gehoord te hebben, dat „Jegen met den Vader en eindigde in een hymne, waarin vele namen voorkwamen". Deze schrijver echter doelt vermoedelijk op de doxologie, die aan het einde van het geheel werd uitgesproken ter ere van den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest. Van meer betekenis is dan ook het getuigenis van Plinius. Nu is blijkbaar de hoofdbedoeling van Plinius te laten uitkomen, dat de Christenen Christus als God vereerden. De uitdrukking: carmen dicere, kan in het latijn ook beteekenen een geheel uitspreken, zoodat het nog onzeker is, of hiernaar wel een lofzang is bedoeld. En zelfs al zou men, zooals Tertullianus (Apol. cap. 2) en Eusebius (Hist. Eccl. III, 23) doen, deze uitdrukking opvatten als een lofzang ter ere van Christus gezongen, dan staat men nog voor de vraag, of deze nachtelijke bijeenkomsten der Christenen, waarvan Plinius spreekt, wel het karakter hebben gehad van een gemeentelijke godsdienstoefening. Zekerheid geeft ons dit getuigenis niet. In de derde plaats heeft men zich wel beroepen op de mededeeling van den kerkhistorie schrijver Socrates (Hist. Eccl. VI, 8) dat Ignatius van Antiochië (die in 115 den marteldood stierf) in een visioen had gezien, hoe de engelen in den hemel in heurtoegang de Drie-eenheid loofden en deze wijze van zingen in de kerk van Antiochië had ingevoerd. Maar nog daargelaten, dat Socrates niet bedoeld heeft, dat Ignatius het zingen van lofzangen ter ere van de Drie-eenheid heeft ingevoerd, doch den 2. en 3. antiphonischen kerkzang, heeft dit getuigenis van een zoo laten schrijver niet de minste waarde en wordt het geheel verhaal algemeen voor een legende gehouden. Meer waarde is zeker toe te kennen aan het getuigenis van Tertullianus en Origenes, waarop men zich in de vierde plaats beroepen heeft, omdat uit hun getuigenis blijkt, dat reeds in hun dagen (begin 3e eeuw) zoowel in de Oostersche als in de Westersche kerk zulke Christelijke lofzangen gezongen werden. Dit zou dan nog nader bevestigd worden in de vijfde plaats door het getuigenis van een onbekenden schrijver, eveneens uit de derde eeuw (ons bewaard door Eusebius Hist. Eccl. V, 28), welke tegenover den ketter Artemas, die Christus alleen als mensch beschouwde en beweerde dat dit van ouds de leer der kerk was geweest, zich beriep op de „lofzangen en psalmen, die van den aanvang af door geloovige broeders waren gedicht en waarin Christus als God werd verheerlijkt". Ongetwijfeld blijkt uit deze getuigenissen, die nog met andere zouden te vermeerderen zijn, dat reeds van de vroegste tijden af zulke Christelijke lofzangen ter ere van Christus zijn gedicht geworden. Zelfs worden de namen van enkele dezer dichters genoemd, zooals van den martelaar Athenogenes, van Hippolytus uit Rome, van Nepos, een bisschop uit Egypte, wier gedichten ons echter niet zijn bewaard gebleven. Onder de geschriften van Clemens Alexandrinus vindt men zulk een hymne, die hem toegeschreven wordt, en ook de papyrusvondsten in Egypte hebben zulke hymnen aan het licht gebracht, al dactylen deze hymnen vermoedelijk uit een latere eeuw. En evenzeer spreekt het wel vanzelf, dat zulke hymnen door de Christenen gezongen zijn in hun huiselijke godsdienstoefeningen. Tertullianus deelt dit uitdrukkelijk mede (Ad uscorum II, 8) en Clemens Alexandrinus zegt,

dat de Christenen deze liederen zoo lief hadden, dat zij ze zelfs zongen, wanneer zij ter vischvangst uittoegen. Maar daarmede volst nog niet dat ze ook in den eredienst der kerk zijn opgekomen en dit blijkt ook niet uit de getuigenissen van Origenes en Tertullianus, waarop men zich gewoonlijk beroept. In zijn Contra Celsum VIII, 67 zegt Origenes wel, dat de Christenen hymnen zongen ter ere van God den Heer aller dingen en van het Woord, Zijn eengeboren Zoon, maar wanneer hij daaraan toevoegt, dat „zij hen niet anders lofzangen, dan ook de zoon, de maan, de sterren en heel het hemelsch heil dit doet, dan gezien ook die allen met de rechtvaardigen onder de menschen den hoogsten God en Zijn eengeboren Zoon lofzangen", blijkt daardoor wel, hoe weinig hiernaar valt af te leiden voor den eredienst in de gemeente. En nog minder zegt het getuigenis van Tertullianus. In zijn Apologeticum cap. 23 spreekt hij over de agapen of liefdesmaaltijden der oude Christenen, en verhaalt nu, dat na afloop van dien maaltijd als het water voor de afwasching der handen en de lichten waren binnengebracht, een ieder werd uitgenodigd om God een lied te zingen, ontleend aan de Heilige Schrift, of aan zijn eigen vernuft, voorzover hij dit kon; daarmede zou dan blijken, hoe hij gedronken had. Van een gemeentezang is hier ook geen sprake, ook niet van den nubbiken eredienst der gemeenten; de laatste toevoeging sluit zelfs elke gedachte aan een liturgische handeling buiten. Dat ook de andere plaats van Tertullianus, waarop men zich wel beroepen heeft, n.l. De Oratio, cap. 28, waar hij zegt, dat wij „de geestelijke offeranden van het geheel, bekrond door den liefdesmaaltijd, versiert met goede werken en begeleid door psalmen en hymnen maar het altair Gods moeten brengen", geen afdoend bewijs is, is duidelijk, omdat Tertullianus hier niet handelt over het liturgisch geheel der gemeente, maar het gebed der geloovigen in het algemeen. Tenslotte heeft men zich ook nog beroepen op hetgeen de synode van Syrië meedeelde in een brief, geschreven aan Dionysius, den bisschop van Rome en Maseimus, den bisschop van Alexandrië (ons bewaard door Eusebius Hist. Eccl. VII, 30) dat Paulus van Samosata, bisschop van Antiochië was afgezet, omdat hij „psalmen (d.w.z. hymnen), die gezongen werden ter ere van onzen Heere Jezus Christus had afgeschaft, en deze verrangen had door liederen te zijner ere, die niet Paschen door de vrouwen in het midden der gemeente gezongen werden".

Al blijkt hiernaar ongetwijfeld, dat omstreeks den tijd, d.t. 270, zulke hymnen te Antiochië in gebruik waren, toch staat dit feit nog geheel op zichzelf en bewijst dit voor een oud gebruik in de kerk van Antiochië niets, want gelijk er uitdrukkelijk bij staat, schafte Paulus die hymnen af, omdat „zij een nieuwheid waren en geschreven door nieuwere mannen". Indien het zingen van zulke liederen van ouds af in de kerk in gebruik was geweest, en algemeen gevestigd was, zou Paulus van Samosata ze niet hebben afgeschaft als een nieuwheid, die men in Antiochië had ingevoerd. Dit getuigenis pleit dus een tegen dan voor het vroege kerklied in de oude Christelijke kerk. Eerst een eeuw later heeft Efram Syrius (308-375) de door hem gedichte hymnen in den eredienst der kerk ingevoerd, die daarin een blijvende plaats hebben verkregen, maar dit geldt alleen van de Syrische kerk. In de Grieksche kerk in het Oosten, heeft deze hymnologie, waarvan de Syrische kerk de bakermat was, pas ingang gevonden, toen hier als hymnen dichter oprond Romanos, die leefde in de zesde eeuw en zelf uit Syrië afkomstig was.

Bestaat er dus geen stellig bewijs, dat er gedurende de drie eerste eeuwen zulke hymnen in den eredienst der kerk zijn opgekomen, er zijn wel getuigenissen, die er op wijzen, dat men omtrent alleen psalmen of Schriftuurlijke liederen in de kerk heeft gezongen en zelfs het zingen van andere liederen heeft afgekeurd. In de Constituties Apostolicas, die een zeer uitgebreide beschrijving geven van den eredienst, zooals deze in de oude Christelijke kerk plaats vond, wordt alleen het zingen van de psalmen voorgeschreven, zoowel bij de publieke voorlezing der Heilige Schrift (II, 7), als bij de viering van het Avondmaal (VIII, 13) en bij de morgen- en avondgodsdienstoefening (II, 59); van een collectie hymnen die daarnaast in gebruik zouden zijn geweest, is geen sprake.

Als Theodoros in zijn Hist. Eccl. II, 24 mededeelt, dat Flavianus en Diadornus omstreeks 350 in Antiochië een nieuwe wijze van zingen invoerden, den antiphonischen zang, die zeer in den smaak van de gemeente viel, dan wordt ook hier alleen gesproken van de psalmen van David, die de gemeente zong, en Basilus, die lezen antiphonischen zang in Caesarea overnam en dit verdedigde in zijn Epistola 207, waarin hij zeer uitvoerig over den kerkzang handelt, spreekt wederom alleen over de psalmen. En nog verder gaat het concilie van Laodicea (omstreeks 380), dat allerlei roegelingen gaf omtrent het zingen der psalmen en daarna in canon 59 uitdrukkelijk verbodt het gebruik van „eigenaardige psalmen in de kerk", waaronder kwalijk anders verstaan kunnen worden, dan liederen, die niet aan de Schrift waren ontleend. Ook het Testament van onzen Heere Jezus Christus, een liturgie uit de 4e eeuw, schrijft uitdrukkelijk het psalmgezag voor en maakt slechts uitzondering voor enkele Schriftuurlijke lofzangen. Te opmerkelijker nu is dit, omdat het zingen van zulke eigenaardige hymnen bij de seculen zeer in zwang was, en wel met het doel om haar eigenaardige gevoelens onder het volk te verspreiden, zooals men dit wel van de Gnostieken, de Ariannen, de Apollinaristen, de Donatisten etc. juist dit feit verhaalt, zooals algemeen erkend wordt, dat de Oostersche kerk aanvankelijk huiverig is geweest, zulke hymnen in den eredienst op te nemen. Daarmee laat zich het beste het besluit van het concilie van Laodicea verklaren.

Hierbij nog één opmerking.

Dit historisch deel van het rapport verwijst aan den voet der bladzijden naar tal van bronnen. Deze hebben wij echter weggelaten. HEPP.

LITERATUUR EN KUNST.

De romans van Jeanne Oterdahl.

Naar men weet, ook uit herhaalde besprekingen in ons blad, worden tegenwoordig door verschillende uitgeverijen vertalingen bezorgd van voor-aanstaande romans uit de Skandinavische letterkunde. 't Werk van Auteurs als Bönnö, Hans Olesen, Løkken, Jacob Paludan, Olav Duun, e.d. Meendeels zijn het sterke boeken, die tegenover de vaak verworpen producten der eigen letterkunde geschikte en aanbevelenswaardige leetuur vormen.

Een van deze Auteurs is ook de Zweedsche Schrijfster Jeanne Oterdahl en ook van haar bekendste boeken verscheen een Nederlandsche Uitgave, van „Inger Skram" (voorjaar 1927) en kort geleden van „Het huis met de Rozenhaag".

Beide boeken zijn goed en verdienen ook in onze kring nadere bekendheid.

„Inger Skram" voert tot ondertitel „een leven van strijd en overwinning". En die nadere aanduiding omschrijft precies het karakter van 't boek, want in Inger Skram heeft de Schrijfster getekend een wilssterke, geestkrachtige vrouw, die veel zorgen en veel verdriet te doorworstelen heeft, maar door haar grooten zielenadel en kinderlijke geloofsaanvaarding tot volkomen overwinning komt.

Van haar jongste jaren af is Ingers leven moeilijk geweest en het is zwaar gebleven tot aan haar beroofden onderdom zwaar van velerlei te leurstelling, beproeving, smartelijke ervaring.

't Begint al, wanneer ze als kind van haar geliefden vader weg moet, omdat de moeder een verkeerd invloed op haar oefent. Ze wordt dan dienstbode ergens in een havenstad. Daar leert ze een jongen zeeman kennen en beiden liefds schijnt een gouden geluk te voorspellen, maar de verloofde verdrikt en Inger, wier vader intusschen ook gestorven is, blijft verlaten achter, met haar groote leegte en haar verdriet alleen. Dan, om haar leed te ontvluchten in de drukte van een besloten leven, gaat ze ver weg, naar een grafte stad in Zweden en treedt als huishoudster in dienst bij een ouder Professor. Ze heeft daar de handen vol, ook doordat ze een familie lid van den Professor, een hulpbehoovenden lamma, verzorgt. Deze, Israël Berg, is een fijn geest en andermaal komt het geluk tot haar, als Berg haar ten huwelijk vraagt. Maar zij weigert, meenende dat de knappe bediende van Israël Berg een meer gewenschte partij voor haar is. Deze trouwt ze dan ook, maar nu eerst begint haar groot verdriet. Eerst lijkt alles goed te gaan. Ze begint een celhuis, dat al spoedig als het beste van de stad bekend staat, haar wordt een zoon geboren en door haar energie komt het gezin in goeden doen. Maar weldra begint de ellende: haar man blijkt haar ontrouw te zijn, 't kind vertoont bij het opgroeien slechte neigingen, een zwart rheumatische ziekte legt haar maandenlang op bed, zoodat het restaurant verloopt. Na enige jaren sterft haar man en komen groote schulden aan den dag. Inger moet in armoede gaan leven. En ook dan is er nog geen eind aan haar lijd, want haar tweede kind, een dochtertje, verdrikt op een zelfmoord, van haar oudste, die de wereld is ingetrokken, krijgt ze hetzelfde bericht en de derde zoon, die aanleg voor kunstenaar blijkt te bezitten, moet ver weg voor zijn studie.

Een leven van strijd dus, zwaar en smartelijk! Maar het lijd breekt haar niet, doch staakt haar energie, omdat ze heel haar lot en al haar vele moeiten heeft leeren leggen in de handen van haar Vader in de Hemelen, dien ze in de benauwing der levenszorgen heeft gevonden als de bron van steeds nieuwe kracht. Ook dat vinden is niet vanzelf gegaan: want haar eersucht en hoogmoed, het zelf-alles-willen en niemand-noodig hebben moesten eerst gebroken worden. Eerst moest haar ziel gelouterd worden door bittere smart en ontgoocheling, voor ze in het „niet mijn wil, maar Uw wil geschiede" de rust van haar leven vinden mocht.

Met dikwijls verrassende fijnheid wordt aan de ontwikkeling van deze zeldzame vrouw gestalte gegeven: haar innerlijk leven zooals dat steeds rijker zich vormt door de lasten, die haar te dragen zijn opgelegd, wordt in duidelijke ontleding getekend en de geloofdelijke groei van haar geloofg verzuimen is door alle schommelingen heen te zien. Vele bladzijden van den levigen roman zijn van een ontroerende zuiverheid, sober van kleur altijd, maar diep indringend van kracht en daarbij staat de hoofdfiguur, Inger Skram zelf, altijd in het volle licht.

Maar Ingers leven is niet alleen een leven van strijd. Ook de ondertitel zegt het van overwinning. Dat komt uit aan het slot, waar Ingers sterft beschreven wordt. Want als in haar laatste uren haar jongste zoon tot haar komt en haar handen samenvouwt, ziet hij als in een visioen boven zijn hoofd de hemelpoorten wijd open en een afstraling van hemellicht op het gezicht van zijn moeder. Het zijn haar laatste woorden, de woorden der overwinning, die deze heerlijkheid voor zijn geestes oog doen verschijnen.

Zoo is vast, klachten, in kracht is teekent d riking. levensinz louse le onder in tegenwicht dat de sl wij leven, sige geel dat is toe met een dan vers van dit kenis

Het l de werk dacht wil gzel. 't legische en is in delijk spr van een z verteld v boek is een krac

't Heeft zoolen, 't Verle Marie, e gruuwe e deener, d vervaar

triest. M zeeveel n zerg wan

lij wier gezin wor vader, di dat doet

kleur! Ex met de r ge als je

berit is schuldert 't kind ee geurend v

ervarende lingen. Als da

waarin sult, 't le in het de mond op

scheel is vere luch volmeene

gen wet aan die c mag Zij dragen. Z

de eenige ze bent kleintje is

van verke Ze bere

gnaat ze z het het een week

Want An en het st nu zal ze

te voer kimen. 't maar ook

indruk, bij het ei

subwoon men-tuin

der, zwar der reis c

grul De g ontgooche

sp de ver niet begri mede op

Als ge lisch he zich totse zin, waan

dij de op huis met lezen van kaartje ge

gelegen s twee kin

liggen te dezen de

veel vert voor den

dame zie de beid

't Ende

't Beide

het Twee

eerste